

В Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах, сформовано основний контур ринкового права (формальні інститути-норми) і створено ряд необхідних організаційно-інституціональних передумов здійснення процесів ринкового обміну і руху капіталу. Але інерція старих неформальних інститутів, звичок і традицій настільки сильна, старі, неринкові рутини ділової поведінки настільки глибоко укорінилися, що деформують, перекручують або зовсім зводять нанівець частину принципів функціонування ринку. Перед державою в цих умовах постає складне завдання щодо прискорення зміни глибинних неформальних інститутів, що в свою чергу залежить від усвідомлення ринковими суб'єктами незворотності проведених ринкових перетворень. Такому усвідомленню буде сприяти правове забезпечення приватної власності, чітке дотримання контрактного права, антимонопольного законодавства, ринкового трудового права, визначення сфер природних монополій, захист свободи торгівлі, реальна підтримка утворення нових фірм, перетворення підприємств державної власності в рівноправних учасників ринкової конкуренції, запровадження принципів верховенства закону і прозорості в усіх сферах суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Friedman M.* The Methodology of Positive Economics. In: *Friedman M. Essays in Positive Economics.* Chicago. University of Chicago Press, 1953. — 538 p.
2. *Camie C.* The Matter of Habit. — *American Journal of Sociology*, 1986, vol. 91, № 5. — P. 1039—1058.
3. *Ходжсон Дж.* Привычки, правила и экономическое поведение // *Вопросы экономики.* — 2000. — № 1. — С. 39—55.
4. *Норт Д.* Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюб. — К.: Основи, 2000. — 198 с.

Л. В. ВОРОБІЙОВА, асистент

ФІЗИЧНА ЕКОНОМІЯ У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Економічна думка в Україні має багатотисячолітню історію. Особливо потрібно виділити її значимість у другій половині XIX століття, коли відбувалися величезні зрушення в економіці та соціальній структурі суспільства. Ліквідація кріпацтва прискорила розвиток капіталізму як у промисловості, так і в сільському господарстві. І

тогочасна наукова думка розкриває не лише перспективи загально-російського розвитку, а й аналізує економічну ситуацію в Україні, що була дещо іншою, ніж у більшості російських губерній.

Одним із найяскравіших представників економічної думки того періоду був активний діяч Київської громади, випускник Київського університету, відомий політичний діяч і науковець С. Подолинський (1850—1891 рр.).

На відміну від народників, які заперечували капіталістичний розвиток України, він стверджував наявність тут капіталізму й досить детально розглядав різні стадії його розвитку. У своїх роботах «Парова машина», «Ремесла і фабрики на Україні» вчений аналізує процеси, що відбувались у промисловості, економічному розвитку України, у пореформеному селі, які втягували його у сферу капіталістичних відносин.

У творі «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» автор розкрив енергетичні відмінності органічної і неорганічної природи, проаналізував співвідношення, що існує між працею людини і розподілом енергії на поверхні Землі, розвинув «учення про енергію, її види», їх взаємне перетворення і світове розсіювання, «подав нове природничо-наукове визначення праці».

С. Подолинський розглядає різні види перетворювальної енергії як основу для вивчення ролі праці у світовому розподілі енергії. Саме праця «людини і домашніх тварин», наголошує вчений, сприяє нагромадженню енергії.

«Праця є таке споживання механічної і психічної роботи, нагромадженої в організмі, що має результатом збільшення кількості перетворювальної енергії на земній поверхні». Найкращим видом корисної праці, що зберігає сонячну енергію на земній поверхні, С. Подолинський називає землеробство.

Безпосередня мета будь-якої праці — задоволення потреб. І чим далі розвивається людство, тим більшу роль у їх задоволенні відіграє праця. Зростають потреби, але зростає і продуктивність праці, а відтак і енергетичний бюджет. Простежуючи розвиток людства, С. Подолинський говорить, що в умовах капіталізму значно зростає розкрадання енергії, незважаючи на те, що цей лад веде до значного підвищення продуктивності праці.

У заключних висновках С. Подолинський висловлює сподівання про можливість «застосування сонячної енергії як безпосереднього двигуна і приготування поживних речовин із неорганічних матеріалів» і заявляє, що це головне питання, що стоїть на черзі для розв'язання проблеми найвигіднішого нагромадження енергії на Землі.

Цікавими є ідеї С. Подолинського про додаткову вартість як додаткову енергію Сонця, яку людство використовує для свого прогресу. Фізіократи в основу виробництва додаткової вартості ставили землю, маючи на увазі гумусний шар планети. Тож не дивно, що й через більш як сто років ці ідеї оцінили належним чином. Його природничо-наукове пояснення процесу праці назвали «законом Подолинського».

Сьогодні ідеям Подолинського в галузі економіки, енергетики, екології віддається належне в працях багатьох західних вчених. У СРСР ідеями Подолинського зацікавились лише після публікації бельгійським вченим російського походження І. Пригожиним праці «Порядок із хаосу» (1984), в якій порушувались аналогічні проблеми. Проте, як писав російський дослідник вчення Подолинського П. Т. Кузнецов, «...цей самий науковий результат, про який пише І. Пригожин, був одержаний С.А. Подолинським понад сто років тому» [1, с. 8].

В Україні друкувалось чимало праць, присвячених С.А. Подолинському, в них висвітлювались окремі сторони його суспільно-економічних та політичних поглядів. «Проте оцінка світогляду Подолинського здійснювалась із марксистських позицій, це стосувалося, зокрема, і його енергетичної теорії, яку російські дослідники творчості вченого назвали «проривом у світовій науці». А у вітчизняних дослідженнях панував штамп, тавро, накладене Ф. Енгельсом на відкриття С. Подолинського» [2, с.46—47]. «Його дійсне відкриття, — писав Енгельс, — полягає в тому, що людська праця може вдержати на поверхні землі і примусити діяти сонячну енергію довший час, ніж без неї. Всі виведені ним звідси економічні наслідки помилкові». «Подолинський, — продовжував Енгельс, — відхилився в бік від свого дуже цінного відкриття, бо хотів знайти новий природний доказ правильності соціалізму і тому поплутав фізичне з економічним» [3, с. 104—106].

Зараз Україна повинна віддати шану своєму геніальному синові не лише згадками про нього, а й виданням його творів, розвитком його ідей. Першу таку спробу зробив наш університет. У 2000 році у видавництві КНЕУ побачили світ вибрані твори С. Подолинського (упорядник професор кафедри історії економічних учень і економічної історії Л. Я. Корнійчук).

Вийшли друком матеріали Міжнародної наукової конференції, присвячені 150-річчю нашого видатного земляка, що відбувалася в Київському національному економічному університеті.

«Забутим науковим новатором» назвав Подолинського Володимир Іванович Вернадський, який, спираючись на ідеї Подолин-

ського, розвиває вчення про біосферу та її перетворення на ноосферу.

Володимир Іванович вважав, що біосфера перетворюється на ноосферу. Якщо стисло сформулювати, то ноосфера — це біологічна сфера (місце перебування живого), збагачена продуктами людської діяльності, людською думкою. Вернадський поділяв визначення, запроваджене французьким філософом Бергсоном, — *homo faber*, тобто людина, що робить, людина-творець.

Проте не всі українські дослідники спадщини Подолинського навіть в радянські часи однаково сприйняли «вирок» Енгельса. Відомий український письменник, філософ, правозахисник Микола Руденко, ще у 60-х роках прискіпливо вивчаючи марксистську політичну економію, виявив помилки і непослідовність у теоретичних розробках К. Маркса, які стосувалися насамперед визначення додаткової вартості. Слід зазначити, що Карл Маркс наприкінці життя погодився з фізіократами: абсолютну додаткову вартість належить виводити з продуктів землеробства. В IV томі «Капіталу», він зробив висновок, що «Основою абсолютної додаткової вартості — тобто реальною умовою її існування — є природна родючість землі, природи, тоді як відносна додаткова вартість ґрунтується на розвитку суспільних продуктивних сил» [4, с. 430]. Сам Руденко став на позиції фізіократа Ф. Кене з його вченням про чистий продукт, а від нього провів лінію до Подолинського і його додаткової енергії Сонця, проголосивши тим самим створення нової оригінальної економічної школи — школи фізичної економії. Ці проблеми М. Руденко розвиває у праці «Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії».

Безсумнівна заслуга М. Руденка полягає в тому, що він привернув увагу наукового світу до важливого енергетичного продукту — їжі людини, яку маємо передусім завдяки сонячному фотосинтезу. Розвиток людства, його прогрес, як відомо, залежать насамперед від того, чи в достатній мірі відбувається це відтворення. Саме цю додаткову енергію М. Руденко і називає абсолютною додатковою вартістю, або енергією прогресу.

Людство потребує безперервного зростання промислової енергії. Яке велике її значення, а отже і вартість, продемонструвала енергетична криза. Так, якщо через сільське господарство ми одержуємо енергію безпосередньо від Сонця і ця енергія воістину додаткова, то промислова енергія є, по суті, енергією, що вичерпується. Ми споживаємо запаси природи, її страховий фонд, забираємо його у своїх нащадків, щоб отримати додаткову промислову енергію. Треба навчитися брати її безпосередньо від Со-

нця. Тільки таку енергію людство зможе споживати в дедалі більшій кількості, не хвилюючись за її виснаження.

21 грудня 2001 року в Київському будинку вчителя відбулася презентація нової філософсько-космологічної праці М. Руденка «Гнозис і сучасність». Там Микола Руденко досліджує співвідношення фізичного і метафізичного. Автору вдалося вибудувати цілісну архітектуру Всесвіту і органічно вписати в неї Людину. Подібно до Людини, стверджує мислитель, Всесвіт має власний орган Синтезу, який можна описати методами фізики. Особливістю авторського підходу є запровадження космічного виміру понять часу, відстані, маси, енергії та ін. В цій роботі знайшли продовження ідеї, які закладені в «Енергії прогресу...». Досліднику вдалося знайти енергетичне джерело, яке стоїть в основі Світобудови. Цим джерелом він вважає Світову Монаду, яке відвойовує у темряви простір для життя.

Відтак найбільш наближеним до суспільно-господарської реальності є знання, що базується на природних законах економічного буття. Микола Руденко називає його фізичною економією.

Таким чином «...суттєвим внеском С.А. Подолинського у національну та світову науку стало створення ним нової парадигми цивілізаційного розвитку» [5, с. 226], яка знайшла продовження в роботах В. І. Вернадського та М. Руденка.

Сьогодні ідеям Подолинського в галузі економіки, енергетики, екології віддається належне в працях багатьох західних вчених: І. Пригожина, Р. Сербіна, Л. Ларуша та інших.

Оригінальні стратегічні ідеї і проекти, направлені на відвернення глобальної економічної та фінансової катастрофи та загибелі цивілізації, має Міжнародний інститут науки і культури ім. Шіллера та відомий економіст і політик США Ліндон Ларуш. Він є засновником нового напрямку в економічній науці, в основі якого є побудова суверенних націй-держав і їх партнерство на принципово новій політиці, оптимізація поєднання державної і приватної форм власності, а також зростання виробництва, базової інфраструктури, науково-технологічного прогресу, продуктивності праці, збільшення густоти і зростаючої кількості населення при гарантованому матеріальному соціальному його забезпеченні, інтелектуальному і духовному розвитку.

Праці Ларуша спрямовані проти олігархічної моделі суспільства, «вільної торгівлі», монетаристських теорій, що спричиняють руйнацію економік держав-націй, знищують цивілізацію світу.

З процесами управління потоками енергії пов'язані такі технічні узагальнення як:

- 1) закон економії праці (Ліндон Ларуш);
- 2) закон економії часу (П. П. Кузнецов);
- 3) закон переміщення межі поділу праці (Муранівський та ін.).

Прогресивний розвиток людства, цивілізації на Землі неможливий ні без гармонії суспільства з природою, ні без гармонії між різними верствами суспільства, різними народами, націями. Таке розуміння розвитку отримало назву сталого.

Однак необхідно наголосити, що ряд соціально-економічних моделей організації суспільства, зокрема таких, які спираються на ідеологію і практику комунізму, фашизму, не узгоджуються з концепцією стійкого економічного зростання і не дозволяють її реалізувати.

Виникає запитання: яку модель суспільства повинна мати Україна?

Як альтернатива нерідко пропонується капіталістична модель суспільства.

Свого часу ця модель показала себе ефективною в економічному і соціальному плані, але вона вже себе вичерпала. Притаманні їй недоліки значно посилюються в тій чи іншій країні залежно від ступеня лихварства, яке створюється олігархічними меншостями.

Доказом є криза світової економіки, культури, кредитної, фінансової та енергетичної систем. При цьому не слід забувати, що на планеті уже проживає більше 6 мільярдів чоловік, але 80% з них є бідняки, і одночасно на 20% країн світу, що є розвиненими і в яких проживає менше 1 мільярда чоловік, належить більше 80% всіх прибутків світової економіки [6, с.4].

Радянська модель суспільства спиралася на марксистську економічну теорію, основою якої є трудова теорія додаткової вартості.

Упровадження цієї теорії в практику причинило виснаження ґрунтів і природних ресурсів. Як відомо, за радянської влади були розорані всі чорноземи України, Росії і неозора цілина Казахстану, а хліб купували за кордоном.

Україні потрібна така модель суспільства, яка не тільки врятує її від економічної і екологічної катастрофи, а й приведе до сталого розвитку та розквіту.

Що це за модель?

Це сукупність раціональних і здорових принципів соціально-економічного розвитку країни, дотримання яких спрямовується на благо духовності та загального добробуту її громадян.

Правильно задані принципи повинні залишатись непорушними доти, доки наука не набуде кращі знання.

Сьогодні саме такими знаннями є геніальні ідеї Сергія Подолинського про енергетику життя, викладені в його працях і в першу чергу доробці «Праця людини і її відношення до розподілу енергії».

У розпорядженні людства знаходиться колосальна кількість сонячної енергії. За допомогою корисної праці воно повинно активізувати її трансформацію в біологічну енергію шляхом збільшення родючості землі та в інші вищі форми енергії (електричну, механічну і т. д.), використовуючи сонячне випромінювання, вітер, тепло землі, течії рік, що дасть можливість збільшувати бюджет енергії для потреб кожної людини.

У протилежному випадку людство чекають голод, глобальні енергетичні та екологічні катастрофи. Це пояснюється тим, що акумульована і законсервована сонячна енергія у вигляді вугілля, нафти, газу, що в основному використовуються в промисловості, катастрофічно вичерпуються людством. Так, за даними західних експертів, нафти та газу вистачить на 80—90 років, вугілля — на 350 років [7]. За даними Світової енергетичної ради, природного газу вистачить на 50—60 років, вугілля — на 500—600, нафти — на 30 років [8].

В Україні енергоносії, навіть вугілля, імпортуються з інших країн.

Оскільки значна частина законсервованої сонячної енергії у вигляді газу ще не освоєна (наприклад, родовища газу в Донецькому краї, поклади кристалогідратів метану в Чорному морі тощо), залишається пріоритетним розвиток національної вугільної і газової енергетик на ґрунті науково-технологічного прогресу, бо цього вимагає час в ім'я енергетичної незалежності України.

Але основним енергоносієм для всього людства має бути Сонце. І та країна, яка уже сьогодні візьме на озброєння науково-технічний прогрес для трансформації сонячної енергії в інші форми, зробить найбільший внесок у розвиток цивілізації і добробуту її громадян.

Вугілля і газ — це страховий фонд законсервованої сонячної енергії, який за необхідності має використовуватися дуже економно на основі енергозбереження та охорони навколишнього середовища на благо майбутніх поколінь.

Таким чином, ідеї Сергія Подолинського і теорія абсолютної додаткової вартості спираються на перетворення та використання сонячної енергії при дії корисної праці людини — це фундамент соціальної моделі суспільства.

Україна володіє величезним потенціалом нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії. Але частка використання його в енер-

гетичному балансі країни становила у 2000 році лише близько 5,3 відсотка [9].

Україна має досить сприятливі умови для успішного розвитку цього напрямку. В Україні необхідно передбачити широкомасштабне використання енергії вітру, сонячного випромінювання, тепла глибинних шарів Землі та її поверхні, ґрунту, ґрунтових вод, водоєм, атмосферного повітря, гідроенергії малих рік, вторинної фізичної та хімічної теплоти промислових відходів, а також біогазу, біомаси, горючих побутових відходів.

Серед першочергових завдань слід розглядати розвиток в Україні вітроенергетики.

Актуальним для України є розвиток гідроенергетики на малих ріках. Варто зауважити, що малі ГЕС на відміну від ГЕС великої потужності не завдають шкоди довкіллю.

Сонячна енергетика є також одним із пріоритетних напрямів широкого використання поновлюваних джерел енергії.

Для умов України багатобічними є перспективи розвитку технологій використання альтернативних видів палива. Зокрема, корінним чином можна поліпшити енергозабезпечення споживачів АПК і села за рахунок ТЕЦ, що використовуватимуть генераторний газ, отриманий із біомаси (солома, відходи деревини, кошики та бадилля соняшнику, вилущені кукурудзяні качани) або місцевого палива (торф, буре вугілля, відходи видобування та збагачення вугілля).

Сергій Подолинський також розглядав питання розкрадання енергії людиною. Під «розкраданням енергії», пояснював учений, треба розуміти збільшення розсіювання енергії, спричинене особливими діями людей [10, с. 276].

Історичний досвід вчить, що бідність та голод народів — це наслідок некорисної дії їх правителів на основі негативних принципів, що призводить до розкрадання енергії — джерела життя.

Наприклад, Римська імперія загинула тому, що розкрадала енергію сонця шляхом знищення родючості землі. З цієї причини житниця стародавнього світу Сахара перетворилася на пустелю.

Розкрадання сонячної енергії має місце і в Україні.

Такий висновок підтверджують факти. «За даними спеціального статистичного обстеження, налічується 240 повністю безлюдних, 5095 вимираючих та 2891 занепадаючих сіл, або 27,7 відсотка від їхньої загальної кількості, 420 не мають джерел питної води, 4640 — доріг з твердим покриттям, 16772 — пошти, 3775 — підприємств роздрібно́ї торгівлі, 9486 — медичного пункту, 13756 — закладів освіти тощо.

У сільській місцевості 12254 неорганізовані звалища сміття та 8220 неорганізованих смітників, які займають 4722 га, забруднені 2108 водоймищ, в яких розвиваються неконтрольовані процеси і біотопи. Щорічно площа ерозованих земель збільшується на 4,6 тис. га. Недобори врожаю на цих землях становлять 20—25 відсотків. Дослідженнями, проведеними Радою вивчення продуктивних сил України, встановлено, що негативні тенденції скорочення земельних ресурсів сільського господарства зберігатимуться» [II].

Але цього допустити не можна.

Враховуючи, що Україна має приблизно 30% світового обсягу чорноземів, сприятливі кліматичні умови, вона не повинна втратити можливості виробляти таку кількість харчових продуктів, щоб нагодувати населення чисельністю не менше 1 мільярда чоловік. Адже більшість країн світу такої можливості не має і при зростанні населення на земній кулі буде зацікавленою в імпорті продуктів харчування з України.

Така мета стане реальністю, якщо аграрні реформи в Україні здійснюватимуться на засадах фізичної економії.

На основі наукових праць Франсуа Кене, Сергія Подолинського, Володимира Вернадського, Миколи Руденка, які є фундаментом фізичної економії, а також напрацювань інших українських і іноземних вчених, ґрунтується наше бачення принципів соціальної моделі суспільства — більш раціональної та соціально справедливої.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кузнецов П. Г.* Его действительное открытие... / Сергей Андреевич Подолинский. — М., 1991. — 26 с.
2. *Корнійчук Л. Я.* Наукова і громадська діяльність С. А. Подолинського // Матеріали Міжнар. наук. конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження С. А. Подолинського. — К., 2000. — С. 46—47.
3. *Маркс К., Енгельс Ф.* Твори. — Т. 35. — 1964. — 430 с.
4. *Маркс К.* Теорії додаткової вартості. (IV том «Капіталу», ч. III). — К.: Політвидав України, 1964. — 430 с.
5. *Шевчук В. О.* Українська наукова школа фізичної економії. Руденко М. «Гносис і сучасність». — Тернопіль. — Джура. — 2001. — 226 с.
6. *Погорлецкий А. И.* Особенности современной мировой экономики и ее основные недостатки // Экономика XXI века. — 2000. — № 9. — С.4—6.

7. Семенов Г., Мігас І. Трансформація економіки та енергетичний потенціал України в період кризи // Економіка. Фінанси. Право. — 2000. — № 1. — С. 3—8.

8. Коробко Б. П. Концепція довгострокового розвитку паливно-енергетичного комплексу України // Розбудова держави. — 1998. — №11—12. — С. 89—100.

9. Поровський М. Приручений вітер // Урядовий кур'єр. — 2002. — № 112. — 20 червня.

10. Подолінський С. А. Вибрані твори. (Упорядник: Л. Я. Корнійчук). — К.: КНЕУ, 2000. — 328 с.

11. Данилишин Б. Модель сталого розвитку // Урядовий кур'єр. — 2000. — 20 січня.

Н. П. КУДРЯВЦЕВА, здобувач

ДО ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження проблем і вдосконалення оплати праці на сьогодні зумовлює особливу увагу з боку науковців та державних чиновників до її стану в умовах перехідної економіки. В роботах українських вчених В. Д. Лагутіна, М. І. Карліна, Д.П. Богині, А. М. Колота та інших знайшло ґрунтовне відображення дослідження проблем оплати праці та її мотиваційного механізму. Але при всьому розмаїтті поглядів на проблему оплати праці рівень її залишається низьким, що обумовлює неповноцінне відтворення робочої сили, низькі мотивації та якість виконуваних робіт. І найголовніша проблема — це те, що система оплати праці не виконує стимулюючої функції, не створює умов і не заохочує працівників до більш продуктивної, ефективної праці.

Концепція подальшого реформування оплати праці в Україні згідно з Указом Президента України від 25 грудня 2000 року №1375 [1, с. 4] спрямована на підвищення рівня життя населення, збільшення платоспроможного попиту, забезпечення злагоди та зниження соціальної напруженості в суспільстві. Який же сучасний стан справ із заробітною платою, виходячи із чинного законодавства через аспект економічної теорії?

Існує два основних методи регулювання заробітної плати: централізований і локальний. При централізованому методі законодавчо встановлюються норми оплати праці, виконання яких є обов'язковим для всіх підприємств і організацій або для окремих галузей і професійних груп. Він включає використання тарифних